نگاهی به ظرفیت و فرصت عظیم تجمعات و مناسک دینی در حرکت تمدنی انقلاب

الگوهای اجتماعی اسلامی گامی به سوی جامعه‌پردازی اسلامی

مهم‌ترین هدف انقلاب اسلامی در سطح کلان، رسیدن به تمدن نوین اسلامی است و رسیدن به جامعه اسلامی در فرآیند پنج مرحله‌ای تمدن نوین اسلامی که توسط رهبر انقلاب اسلامی مطرح شد، گام ما قبل آخر در رسیدن به خود تمدن اسلامی است. به نظر می‌رسد شکل‌دهی و پردازش جامعه در قالبی اسلامی، مهم‌ترین گام از این پنج مرحله باشد که ساخت جامعه اسلامی را ممکن کرده و راه برای ساخت تمدن اسلامی بسیار هموار می‌شود. پس از آن می‌توان گفت که نمونه یک حکومت اسلامی کامل قابل عرضه در سطح جهانی، ایجاد شده است. هدف انقلاب اسلامی رسیدن به این قله است. در این بین رهبر حکیم انقلاب در بیانیه گام دوم به این مورد اشاره کرده‌اند که ما در گام دوم انقلاب، وارد دومین مرحله از خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده‌ایم. جامعه‌پردازی یکی از کلیدواژه‌های مهم رهبر حکیم انقلاب در بیانیه گام دوم است که نسبت مهمی با ساختِ جامعه اسلامی دارد.

نکتـه مهم دیگری که باید به آن اشاره کرد، این است که اسلام ناب محمدی که توسط امام خمینی(ره) مطرح شد و امروز در قالب یک حکومت اسلامی در حال حرکت است، همواره یک اسلام اجتماعی و غیرمنزوی بوده است. به این معنی که پرداختن به شئون اجتماعی و تجمعات در قالب‌های مختلف از جمله مناسک و اعمال مذهبی و یا در قالب حمایت از نظام اسلامی یکی از امور رایج پس از انقلاب اسلامی بوده است که در پیش از تشکیل حکومت اسلامی و در دوران طاغوت هیچ تصوری در این سطح از آن وجود نداشته است. لذا توجه به اجتماعات اسلامی و حرکت‌های اجتماعی برای این نوع فهم ناب از اسلام بسیار حائز اهمیت است و در معرکه‌ها و بحران‌های مختلف نظام اسلامی همواره شاهد بودیم که این اجتماعات سبب برهم خوردن نقشه‌های دشمنان و یا ایجاد یأس در دشمنان شده است و بسیاری از خطرات را دفع کرده و همواره امنیت‌آفرین بوده است، رهبر انقلاب در این مورد می‌فرمایند: «مردم عزیز ما باید بدانند که حضور آنها در عرصه‌های مختلف، تعیین‌کننده است. تعیین‌کننده چه؟ تعیین‌کننده امنیّت ملّی. اگر مردم در صحنه حضور داشته باشند، کشور در امنیّت باقی خواهد ماند. اینکه شما می‌بینید دشمن‌های پُرو و وقیح و گردن‌کلفت در مقابل جمهوری اسلامی از هر عمل سختی اجتناب می‌کنند، به‌خاطر حضور مردم است؛ می‌ترسند، به‌معنای واقعی کلمه می‌ترسند؛ اینها تحلیل نیست، اینکه عرض می‌کنم، واقعیّاتی است که مستندهای آنها جزو مسلّمات است. وقتی ملّت حضور پیدا می‌کند، دشمنی که می‌خواهد با این نظام مبارزه بکند، مجبور می‌شود عقب بنشیند و تعرّض نکند.»[1]

اما این اجتماعات علاوه‌بر دفع خطر، در بعد ایجابی و به خصوص فرهنگی، باعث رشد و تعالی جامعه نیز هستند و بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را نیز کنترل یا دفع می‌کند. در فضایی که دشمن در حال «جنگ ترکیبی» علیه ملت شریف ایران است، اجتماعات مردمی قطعاً سبب تخلیه بار روانی بسیاری از فشارها و همچنین ایجاد امید و نشاط و حرکت در مردم است.

نگاهی به نقش تمدن‌ساز الگوهای اجتماعیِ اسلامی

حال بحث اصلی این‌جاست که برخی از الگوهای اجتماعی که همواره مورد تاکید یا تایید رهبر حکیم انقلاب اسلامی بوده است قطعه‌ای مهم از پازل جامعه‌پردازی خواهد بود و قطعا جامعه را به سمت اسلامی‌تر شدن حرکت می‌دهد. این الگوهای اجتماعی اسلامی باید با دقت مورد توجه دستگاه‌های فرهنگی و تبلیغی نظام اسلامی قرار گیرد تا براساس یک برنامه‌ریزی دقیق و بدون موازی کاری و البته در قالب برنامه‌ای جذاب و بانشاط و بدون ایجاد دلزدگی و خستگی برای عموم مردم و رده‌های سنی مختلف برگزار گردد. این اجتماعات مختلف باتوجه به مناسبت‌های مختلف، امروز در قالب‌های گوناگونی در سطح جامعه جریان دارد و می‌تواند بهینه شده و حتی الگوهای جدیدی به آن اضافه گردد. در ادامه به مهم‌ترین اجتماعات جامعه که با رنگ و بوی اسلامی در جریان است و سالیانه خیل مشتاقان را به سمت خود می‌کشد، اشاره می‌کنیم.

۱- پیاده‌روی اربعین

یکی از مهم‌ترینِ این الگوهای اجتماعی، پیاده‌روی اربعین است که سالیانه بر تعداد افراد مشتاق به آن علی‌رغم برخی مشکلات افزوده شده و توسط مردم و به شکلی مردمی برگزار می‌گردد. رهبر فرزانه انقلاب در بیان جایگاه و ارزش این حرکت می‌فرمایند: «راه‌پیمایی اربعین... حقیقتاً یک حادثه بی‌نظیری است؛ ما نه فقط در دوران خودمان در دنیا، بلکه در تاریخ هم سراغ نداریم یک چنین اجتماعی، یک چنین حرکتی را هر سال، و هر سال گرم‌تر از سال قبل اتّفاق بیفتد؛ بی‌نظیر است.»[2]

اما الگوهای تجمعات مهم اسلامی برای جامعه ایرانی به این مورد خلاصه نمی‌گردد. غیر از ایام محرم و صفر که مردم شریف ایران عزادار سید و سالار شهیدان هستند و یک معنویت ویژه‌ای بر جامعه ایرانی حاکم است و پیاده‌روی اربعین نیز در همان ایام برگزار می‌گردد، روزها و شبهای ماه مبارک رمضان نیز به دعا و مناجات و برگزاری جمع‌خوانی‌های قرآن کریم اختصاص می‌یابد و یا برگزاری مناجات‌های باشکوه در شب‌های ماه مبارک که برای همه مردم و به خصوص قشر جوان بسیار دلپذیر و البته باعث ایجاد معنویت مضاعف است.

۲- اعتکاف

دیگر الگوی اجتماعی مهم که همواره یکی از سنجه‌های رهبر معظم انقلاب در معنوی‌تر دیدن جامعه ایران اسلامی است، اعتکاف بوده که عمدتا در ایام البیض در ماه مبارک رجب در جریان است و هر ساله به خیل مشتاقان آن، علی‌رغم اشتغالات روزافزون افراد، افزوده می‌شود و اکثر مخاطبان آن نیز از جوانان و دانشجویان هستند. رهبر انقلاب در وصف اعتکاف بعد از انقلاب اسلامی می‌فرمایند: «خوشبختانه اقبال مردم به این سنّت [اعتکاف] خیلی بالا است؛ شوق جوان‌ها و عشق جوان‌ها حیرت‌انگیز است. من یادم است آن وقتی که ما در مشهد بودیم، اصلا ندیده بودیم اعتکاف چه جوری است، شنیده بودیم؛ قم که رفتم در همین ایّام‌البیض در مسجد امام اعتکاف می‌شد... امروز شما بروید دانشگاه‌های کشور را نگاه کنید... دانشجوهای ما، جوان‌های ما، از مدّتی پیش صف کشیده‌اند، نوبت می‌گیرند و نوبتشان نمی‌رسد، یعنی جا نیست، وسیله نیست برای اداره آنها؛ این شوق عمومی به این عبادت، این‌جور است؛ خب، این یکی از برکات الهی است.»[3]

روزهای ماه رجب و شعبان بیشتر به سرور و جشن اهل بیت در ایران اسلامی و برگزاری جشن‌های مذهبی می‌گذرد و این ماه‌ها خودش مقدمه مهمی برای ماه مبارک رمضان است. توجه به کسب معنویت در این ایام و مهم‌تر از آن، حفظ معنویت به دست آمده، در طول سال، همواره مورد توجه و تذکر رهبر فرزانه انقلاب در دیدارهای متعدد ایشان در این ایام بوده است، در این رابطه ایشان می‌فرمایند: «ماه رمضان، ماه ضیافت الهی است، ماه رحمت الهی است، ماه هدایت الهی است؛ با اعمالی که در ماه رمضان انجام می‌دهید و انجام می‌دهیم، بایستی آثار این رحمت الهی را در خودمان حس کنیم و علاوه بر آن، این آثار را، این حالات را در بقیّه ماه‌ها، در ادامه زندگی پُربرکتتان ان‌شاءالله نگه دارید و حفظ کنید. این سلوک رمضانی و حال رقّت و توجّه و حضوری که در ماه رمضان به روزه‌گیر و میهمان خداوند دست می‌دهد، بایستی در رفتارهای شخصی ما اثر کند، تأثیر داشته باشد... و همان طور که عرض کردم، این حالت و این باب رحمت، گشوده بماند تا بعد از ماه رمضان.»[4]

۳- جشن غدیر

یکی دیگر از جذاب‌ترین اجتماعات سفارش شده اهل بیت که به تازگی در ایران اسلامی به آن پرداخته می‌شود و شاهد جمعیت میلیونی در این جشن بودیم، جشن غدیر است که با تاکید زیادی در روایات به برگزاری باشکوه و وسیع آن توصیه شده است و یکی از نشانه‌های پیوندهای عمیق جامعه اسلامی با ولایت می‌باشد. رهبر انقلاب در توصیف این جشن در سال ۱۴۰۱ فرمودند: «این جشن غدیر در تهران خیلی چیز عجیبی بود! نمی‌دانم شما دیدید یا خیر؛ من خودم در تلویزیون نگاه کردم دیدم؛ بعضی‌ها هم که رفته بودند، آمدند برای ما تعریف کردند. دیدید چه جوری در این جشن میلیونی، همه جور آدمی شرکت کردند؟ اینها طرفدار دینند، اینها دوست دارند دین را.»[5]

۴- زیارت حرم‌های اهل بیت(علیهم‌السلام)

غیر از این مدل تجمعات که در مناسبات شکل می‌گیرد، جامعه ایرانی توجه خاصی به زیارت ائمه معصومین دارد و سریع‌ترین و بیشترین آن در زیارت‌های داخلی به حرم‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) در مشهد و قم و شیراز و بسیاری از امامزاده‌های داخل کشور اختصاص دارد و به صورت محدودتری در سایر حرم‌ها در کشورهای اسلامی دیگر از جمله عراق و سوریه برقرار است. به طور مثال، مردم ایران در ایام عید نوروز و لحظات سال تحویل عنایت ویژه‌ای به حضور در مشاهد مشرفه دارند و می‌خواهند که مهم‌ترین و بهترین لحظه سال را در کنار مزار یکی از بزرگواران و وابستگان اهل بیت عصمت و طهارت باشند.

۵- ظرفیتِ عظیمِ مساجد و هیئات

از دیگر اجتماعات مهم مسلمانان که شاید هنوز از ظرفیت آن به درستی بهره نبرده‌ایم، مساجد و حسینیه‌ها و هیئت‌ها می‌باشند. جایی که به نوعی هر روز با آن برخورد داریم و باید محل رفع نیازهای فکری و روحی مردم باشد. مساجد و حسینیه‌ها محل برگزاری نمازهای روزانه و البته برگزاری بسیاری از مراسم مذهبی است و هیئت‌ها در دل این مکان‌های مقدس شکل می‌گیرد. رهبر فرزانه انقلاب برای هیئت و مداحی کارکردهای مهمی مد نظر دارند که باعث می‌شود هرساله به طور ویژه در دیدار با مداحان به آن بپردازند. امروزه بحث جهاد تبیین که رهبر انقلاب مطرح فرمودند یکی از مهم‌ترین نیازهای کشور و جامعه بوده و ایشان هیئت‌ها را یکی از مهم‌ترین بسترهای تحقق این رسالت فوری می‌دانند: «هیئت، محلّ جهاد تبیین است.»[6]

۶-سرودهای انقلابی

از دیگر اجتماعاتی که امروزه به یک الگو تبدیل شده است، سرودهای زیبای انقلابی و با مضامین اسلامی است که با حضور جمع‌های کوچک و بزرگ نونهالان و نوجوانان شکل گرفته است و چند سالی است که بسیار پر رونق شده است. این نوع از هنر در قالب زیبا و با مضامین فاخر مورد توجه جدی رهبر انقلاب قرار گرفته است و به نوعی در سطح جهانی نیز به یک الگوی قابل ذکر تبدیل شده است. یک نمونه مهم دراین زمینه سرودِ سلام فرمانده بوده که چند بار مورد اشاره و تحسین رهبر حکیم انقلاب قرار گرفت. رهبر انقلاب در توصیف ابعاد و کارکرد این سرود می‌فرمایند: «شما ببینید در همین سرودی که این روزها پخش شده که اظهار ارادت به ولیّ‌امر، ولیّ‌عصر(عج) و سلام به حضرت بقیّةالله است، مردم چه کار دارند می‌کنند؛ چه اظهار شوقی، چه همراهی‌ای، چه اظهار ارادتی! پیر، جوان، نوجوان، کودک، زن، مرد، همه، در سرتاسر کشور، در تهران یک جور، در مشهد یک جور، در اصفهان یک جور، در یزد یک جور، در شهرهای مختلف یک جور؛ این دلیل چیست؟ این دلیل روگردانی مردم از دین است؟ یا بعکس. ما اوّل انقلاب این جور چیزها را نداشتیم... این دلیل وفاداری مردم است، این دلیل مقاومت مردم است، این دلیل ایستادگی مردم است.»[7]

همین‌طور سایر مادحین اهل بیت به کارهایی نظیر این سرود و با این قالب دست زده‌اند که مورد استقبال جامعه قرار گرفته و در بسیاری از محافل مورد استفاده بوده است. به نظر می‌رسد این الگو، قابلیت بهینه سازی و تکثیر در سطح امت اسلامی را داشته و می‌تواند در قالب‌ها و بسترهای مختلف است تا نسل جدید را که انس بیشتری با فضای مجازی دارند در فضای حقیقی مخاطب قرار داده و از آلودگی‌های فضای مجازی مصون نگه داریم. رهبر انقلاب در این زمینه تأکید می‌کنند: «فضای مجازی چیز خوبی است، فرصتی است امّا کافی نیست. بعضی‌ها چسبیده‌اند به فضای مجازی -توئیتر و مانند اینها- برای اینکه پیام‌هایشان را برسانند، این فایده ندارد؛ تخاطب واقعی لازم است، میزگرد لازم است، سخنرانی لازم است، نشریّه لازم است، بحث‌های دونفره و سه‌نفره لازم است، جلسات تحلیل لازم است؛ این‌جور با مخاطبینتان بنشینید؛ و مانند این کارها.»[8]

تأکید بر کارکرد تبلیغ و تبیین چهره به چهره علی رغم پیشرفت‌های تکنولوژیک و فضای مجازی و تجهیزات پیشرفته، هنوز هم برگ برنده انقلاب اسلامی است که باید بیشتر مورد اهتمام قرار گیرد و اساساً اجتماعات و حضور فیزیکی و تاکیدات اسلام به برپایی نمازهای جماعت و جمعه و سایر مناسک و بزرگداشت‌ها بر همین اساس است. تجمع مسلمانان و اهل ایمان خودش سبب خیر و برکات ویژه‌ای است و «یدالله مع الجماعه» یکی از نکات برجسته در این نوع نگاه اسلامی است. در دنیایی که اساسش بر فردگرایی و از بین بردن اساس خانواده و تربیت جوان و نوجوان در فضای مجازی است، نباید از الگوهای جدید اسلامی برای پرداخت و ساخت جامعه اسلامی غفلت ورزید.

در پایان باید گفت که جامعه اسلامی مهدوی و منتظر واقعی، جامعه‌ای فعال و پویا بوده که به دنبال حقیقت اسلام است و به صورت خودجوش ذیل نگاه اجتماعی به اسلام و با بهره‌مندی از مضامین عمیق و دقیق اسلامی شبهات و آسیب‌ها را در درون خودش هضم می‌کند و به جلو حرکت می‌کند و بر امت اسلامی نیز اثرگذار خواهد بود. چنین جامعه‌ای یک الگوی جهانی و زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی و حرکت به سوی ظهور خورشید ولایت عظمی (ارواحنافداه) خواهد بود.

محمدباقر باباهادی- پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

پی‌نوشت‌ها:

۱) بیانات در دیدار کارگران، ۱۳۹۶/۰۲/۱۰.
۲) بیانات در دیدار جمعی از موکب‌داران عراقی، ۱۳۹۸/۰۶/۲۷.
۳) بیانات در دیدار اعضای ستاد مرکزی اعتکاف و اعضای سوّمین جشنواره سراسری علمی فرهنگی اعتکاف، ۱۳۹۳/۰۲/۱۵.
۴) بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی، ۱۴۰۰/۰۲/۲۱.
۵) بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۴۰۱/۰۵/۰۵.
۶) بیانات در دیدار مداحان اهل‌بیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۰/۱۱/۰۳.
۷) بیانات در مراسم سی‌وسومین سالگرد رحلت امام خمینی(ره)، ۱۴۰۱/۰۳/۱۴.
۸) بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان ۱۳۹۶/۰۳/۱۷.

دیگر الگوی اجتماعی مهم که همواره یکی از سنجه‌های رهبر معظم انقلاب در معنوی‌تر دیدن جامعه ایران اسلامی است، اعتکاف بوده که عمدتا در ایام البیض در ماه مبارک رجب در جریان است و هر ساله به خیل مشتاقان آن، علی‌رغم اشتغالات روزافزون افراد، افزوده می‌شود و اکثر مخاطبان آن نیز از جوانان و دانشجویان هستند.

غیر از ایام محرم و صفر که مردم ایران عزادار سید و سالار شهیدان هستند و یک معنویت ویژه‌ای بر جامعه ایرانی حاکم است و پیاده‌روی اربعین نیز در همان ایام برگزار می‌گردد، روزها و شب‌های ماه مبارک رمضان نیز به دعا و مناجات و برگزاری جمع‌خوانی‌های قرآن کریم اختصاص می‌یابد که برای همه مردم و به خصوص قشر جوان بسیار دلپذیر و البته باعث ایجاد معنویت مضاعف است.

از دیگر اجتماعات مهم مسلمانان که شاید هنوز از ظرفیت آن به درستی بهره نبرده‌ایم، مساجد و حسینیه‌ها و هیئت‌ها می‌باشند. جایی که به نوعی هر روز با آن برخورد داریم و باید محل رفع نیازهای فکری و روحی مردم باشد. مساجد و حسینیه‌ها محل برگزاری نمازهای روزانه و البته برگزاری بسیاری از مراسم مذهبی است و هیئت‌ها در دل این مکان‌های مقدس شکل می‌گیرد.

تثبیت جایگاه نانویی ایران در جهان با «اسناد بالادستی ستاد فناوری نانو»

آموزش ۱/۵ میلیون دانش‌آموز در حوزه نانو

دبیر ستاد توسعه فناوری نانو، اسناد بالادستی حوزه فناوری نانو در ایران را شامل دو سند راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی از جمله سند ۱۰ ساله سوم و یک سند مصوب هیئت دولت دانست که باعث تثبیت جایگاه نانویی ایران در جهان شده است.

فعالیت‌های توسعه فناوری نانو در کشور از سال ۱۳۷۹ آغاز شد. در سال ۱۳۸۲، با شناسایی فناوری نانو به‌عنوان یک فناوری دارای اولویت ملی، ستاد ویژه توسعه فناوری نانو به منظور پیگیری توسعه این فناوری در کشور تشکیل شد.

دیدگاه ستاد برای توسعه فناوری نانو، تدوین چارچوب فعالیت بلندمدت کشور در این حوزه بود و در این مسیر، برنامه راهبردی ده‌ساله فناوری نانو در ستاد تهیه و در مرداد ماه ۱۳۸۴ به تصویب هیئت دولت رسید.

در اردیبهشت ۱۳۸۵، شورای عالی انقلاب فرهنگی در پانصد و هشتاد و دومین جلسه خود، ضمن تأکید بر اجرای دقیق «سند راهبرد آینده»، سیاست‌ها و راهبردهای توسعه و ارتقای این فناوری در کشور را تصویب کرد. این سند با عنوان «سند راهبرد آینده» قرار گرفتن در میان ۱۵ کشور برتر جهان در حوزه فناوری نانو و تلاش برای ارتقاء مداوم این جایگاه به منظور تولید ثروت و بهبود کیفیت زندگی مردم را هدف‌گیری کرده است.

با تصویب «سند ملی توسعه علوم و فناوری نانو» که در جلسه ۸۷۳ مورخ ۲۴ آبان ماه ۱۴۰۱ شورای‌عالی انقلاب فرهنگی تصویب شد و در تاریخ ۶ آذر ۱۴۰۱ برای اجرا ابلاغ شد، دهه سوم پیشرفت فناوری نانو در کشور آغاز شده است و راه برای بهره‌گیری کشور از آثار اقتصادی و اجتماعی فناوری نانو و مشارکت در مسابقه جهانی در این عرصه تا افق ۱۴۱۲ هموارتر شده است.

بعد از انتخاب دکتر روح‌الله دهقانی فیروزآبادی به‌عنوان سکاندار معاونت علمی و فناوری و اقتصاد دانش بنیان ریاست جمهوری، یکی از ستادهایی که تغییر و تحولاتی نیز در آن روی داد «ستاد ویژه توسعه فناوری نانو» بود که دکتر «عماد احمدوند» جایگزین دکتر «سعید سرکار» شد.

دکتر «عماد احمدوند» دبیر «ستاد ویژه توسعه فناوری نانو» گفت‌وگویی با خبرگزاری تسنیم به تشریح فعالیت‌های این ستاد پرداخته است که در ادامه بخشی از این گفت‌وگو را می‌خوانید.

***

موضوع سیاستگذاری و تدوین اسناد بالادستی در حوزه نانو چه سابقه‌ای دارد؟ در ابتدا درباره جزئیات سند ۱۰ ساله سوم ستاد توسعه نانو که در سال جاری به تصویب رسید توضیح بدهید؟

سندهای نانویی یک سابقه تاریخی و یک سابقه موجود دارند که در فضای تاریخی، تدوین سند توسعه فناوری نانو و تصویب آن در دولت و شورای انقلاب فرهنگی یکی از تجربه‌های قوی کشور در مسیر توسعه فناوری در سال‌های گذشته بوده است؛ یعنی از همان ابتدایی که برنامه نانو شروع شد جدای از کارهای مطالعاتی و تعریف یک‌سری پروژه، این نگاه از همان ابتدا شکل گرفته بود که ما باید یک برنامه مدون برای توسعه فناوری داشته باشیم که منجر به تدوین سند ۱۰ ساله اول در سال ۱۳۸۴ شد.

تدوین این سند در زمان خود برای توسعه یک فناوری نوظهور، تجربه بسیار قوی بود که بعد از آن در حوزه‌های دیگری نیز تدوین سند راهبردی را داشتیم که در شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز تصویب شده است و بعد از آن نیز این ساختار نهادی توسعه فناوری و نوآوری در کشور به‌صورت دائم ارتقا و تکامل پیدا کرده است که حوزه نانو نیز یک بخشی از این اکوسیستم نوآوری بوده و رشد کرده است.

مطالعات درباره نانو نیز از سال ۱۳۸۰ آغاز شد و در سال ۱۳۸۲ ستاد تشکیل شد، سند در سال ۱۳۸۴ تصویب شد و در سال ۱۳۸۶ نیز معاونت علمی شکل گرفت و تا قبل از معاونت علمی، ستاد ذیل معاون اول رئیس‌جمهور قرار داشت و بعد از تشکیل معاونت علمی، ذیل نظر آن قرار گرفت. یکی از کارهایی که در حوزه توسعه فناوری در کشور در دفتر همکاری‌های بین‌المللی که امروز مرکز همکاری‌های فناوری شده است، انجام شد، حوزه فناوری نانو بود و در مسیر تکاملی آن، معاونت علمی شکل گرفته و خود معاونت علمی باعث رشد و توسعه مابقی اجزای موجود شده است.

ویژگی‌های سند ۱۰ ساله سوم ستاد توسعه فناوری نانو

در سند ۱۰ ساله سوم ستاد توسعه نانو، یک بُعد آن موضوع تدوین سند و یک بُعد، نوع نگاه به اجرا و گزارش‌دهی سند است. اگر به سایت ستاد نانو مراجعه کنید از سال ۱۳۸۶ ما گزارش‌ها عملکرد سالانه سند را با جزئیات ارائه کردیم که در سال‌های اول به صورت خلاصه‌تر و به مرور زمان با جزئیات بیشتر ارائه شده است.

به عنوان مثال اسامی همه شرکت‌هایی را که در طول سال با آنها تعامل داشته و از آنها حمایت می‌کنیم ارائه شده که این حمایت هم در بحث توسعه فناوری و هم در توسعه بازار و توسعه صادرات آنها خواهد بود، اینکه چه خدماتی را از ما دریافت کرده و چه حمایت‌های مالی را از ما دریافت می‌کنند که همه آنها با جزئیات در سند آورده شده است که این مدل گزارش‌دهی به مردم، یک الگوی خاص است که برای ستاد نانو به یک رویه تبدیل شده است.

اگر از منظر نوع اطلاع دادن به مردم در مورد جزئیات کارها نیز به این سند نگاه کنیم، خود آن یک الگو است و جدای از علم و فناوری می‌تواند در جاهای دیگر نیز مورد استفاده قرار گیرد.

جزئیات اقدامات و برنامه‌هایی که در طول یک‌سال انجام شده و نتایجی که حاصل شده است را ارائه می‌کنیم. اگر انتهای هر کدام از گزارش‌ها عملکرد ستاد نانو را مشاهده کنید جزئیات اینکه بودجه نانو در طول هر سال، صرف چه بخشی از اکوسیستم می‌شود و چه مقدار به حوزه علم و پژوهش اختصاص یابد و چه مقدار به منابع انسانی بازمی‌گردد، چه مقدار به حوزه صنعت بازمی‌گردد یا اینکه در کدام کارگروه‌های ستاد این بودجه‌ها هزینه می‌شود که همه این جزئیات به صورت مفصل ارائه شده است.

یک محور دیگر این سند، «الگوی بازنگری سند» است چرا که ما یک سند ۱۰ سال مصوب می‌کنیم و در گام‌های ۳ تا ۴ ساله بازنگری اهداف عملیاتی بر روی سند انجام می‌شود یعنی در سند ۱۰ ساله، افق دوری مشخص می‌شود و گام‌های ۳ تا ۴ ساله این سند بازطراحی می‌شود، در واقع راهبرد اصلی مشخص است اما ممکن است تاکتیک‌ها تغییر کند. خود این اسناد تکمیلی ۳ یا ۴ ساله در سایت نانو منتشر می‌شود گزارش‌ها عملکرد آنها به صورت سالانه منتشر می‌شود. خود اصل تدوین سند و الگوی آن، الگوی بازنگری سند، الگوی گزارش‌دهی و... جای بحث دارد.

در سند ۱۰ ساله، چه مسائلی مورد توجه قرار گرفته است و آیا این مسائل براساس مشکلات مبتلابه روز کشور، احصا و انتخاب شده است؟

تدوین حوزه‌های اولویت صنعتی در سند ۱۰ ساله سوم فراتر از مسائل مبتلابه روز است و بعضی از آنها با نگاه به چالش‌های جهانی و بعضی از آنها نیز با نگاه به فرصت‌های کشور تدوین شده است. به عنوان مثال موضوع آب یک موضوع جهانی است و دسترسی به منابع آب پاک و بهداشتی در دنیا یک مسئله جدی است و متعاقباً در کشور ما نیز چالشی جدی است و حتی اگر در سالی مسئله کم‌آبی ما کمتر شود موضوع آب از اولویت ستاد نانو خارج نخواهد شد.

حوزه بهداشت و سلامت یک مسئله جهانی است و این‌طور نیست که در سالی به خاطر موضوع شیوع کرونا، بهداشت اولویت پیدا کند اما اگر پیک کرونا کم شد در ستاد نانو از اولویت خارج شود. در حوزه انرژی از دو جهت پتانسیل و نقاط قوت داریم که یکی منابع انرژی فسیلی است که در کشور منابع قوی داریم و یکی موضوع انرژی‌های پاک، تجدیدپذیر و انرژی‌های خورشیدی است. یک روند جهانی انتقال به سمت این انرژی‌های تجدیدپذیر را امروز شاهد هستیم و بنابراین هم در نوع نگاه جهانی و هم ظرفیت‌های داخلی باعث شده که موضوع انرژی یک اولویت توسعه فناوری برای ما باشد.

در حوزه ساختمان و عمران یکی از حوزه‌هایی است که کشنده بسیاری از صنایع است و فناوری نانو هم در آنجا کاربردهای بسیار گسترده‌ای دارد و حوزه‌های ساخت‌وساز و عمران برای ما نقش پررنگی داشته و جزو اولویت‌های ستاد نانو است چراکه حوزه ساخت‌و ساز موتور کشنده در فضای اقتصادی است.

ستاد نانو چگونه از توسعه فناوری‌های جدید و نوظهور حمایت می‌کند؟

توسعه فناوری‌های جدید و نوظهور یکی از مهم‌ترین کارکردهای ستاد نانو است تا از توسعه فناوری‌های بدیع و آینده‌ساز حمایت کند. در حوزه‌های اولویت‌دار بالا اگر یک فناوری توسعه پیدا کرده و به بازار نزدیک شد فعالان اقتصادی و شرکت‌های خصوصی بهتر توان ورود دارند که نقش ما ترغیب نهادها و ایجاد توسعه بازار برای آنها است اما قبل از اینکه به این مرحله برسد تا زمانی که کار در مرحله توسعه فناوری بوده و احتمال شکست فناوری در آنها بسیار بالا است شرکت‌های خصوصی و کوچک ورود نمی‌کنند و ما در ستاد به عنوان یک نهاد حمایتی برای مرحله توسعه فناوری ورود می‌کنیم.

حمایت ستاد با ابزارهای مختلفی است که دارد که از حمایت از پایان‌نامه‌های دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری تا تعریف پروژه‌های توسعه فناوری که در یک مسیر مشخص و با هدفگذاری مشخصی پیش می‌روند و در قالب هسته‌های فناور که به مرور به شرکت‌های نوپا تبدیل می‌شوند از آنها حمایت می‌کنیم بنابراین موضوع توسعه فناوری که ممکن است در هرکدام از در حوزه‌های اولویت‌دار باشد، جزو کارکردها و برنامه‌های ستاد فناوری نانو است که گروه توسعه فناوری ستاد بر روی این فضا تمرکز دارد و از آن حمایت می‌کنیم.

ستادهای دیگر معاونت علمی در عدم برنامه‌ریزی دقیق و تصویب سندهای راهبردی بوده است؟

در حوزه ستادهای دیگر، باید بحث‌های کارشناسی مبتنی براطلاعات با خود صاحب‌نظران همان حوزه‌ها انجام شود اما در ستادهای دیگر نیز ما موفقیت‌های قوی و چشمگیری را نیز شاهد بودیم و هم تجربه‌های خوب در تدوین سندهای ملی و در فعال کردن بخش‌های مختلف توسعه فناوری و اقتصادی در کشور داریم و موفقیت ما به صورت کلی در توسعه فناوری و نوآوری در عمده حوزه‌های علم و فناوری کشور، موفقیت‌های چشمگیری است. در ستاد نانو نیز که یکی از ستادهای ذیل معاونت علمی و فناوری و اقتصاد دانش بنیان است، یکی از مؤلفه‌ها، نگاه برنامه‌محوری است.

حرکت‌های ما خیلی مبتنی بر سلیقه‌های روزانه یا با بسامد بالا نیست و یک مسیر مشخص مبتنی بر برنامه داریم که این تاثیر می‌گذارد دراینکه ما تا حدودی بدانیم در چه مسیری حرکت می‌کنیم که این یکی از مؤلفه‌های موثر بر موفقیت حوزه نانو است. در فرهنگ سازمانی حاکم بر ستاد نانو، نقدهای درون‌سازمانی بسیار جدی است و مجموعه و... زیرچتر آن نگاه کلی و بزرگ حاکمیتی است که معتقد است موضوع علم و فناوری جزو اولویت‌های اصلی کشور است.

البته این مسائلی که عرض کردم به این معنا نیست که ما مسئله‌ای در حوزه توسعه فناوری در کشور نداریم و یا اینکه مسیر بسیار هموار است، خیر، بلکه ما چالش‌های بسیار زیادی در توسعه فناوری در کشور داریم اما این نگاه و عزم وجود دارد که اقتصاد ایران باید از یک کشور منبع‌محور به یک کشور مبتنی بر نوآوری تبدیل شود اما متأسفانه کشور همچنان منبع‌محور اداره می‌شود و حرکت ما مقداری به سمت افزایش بهره‌روی و مبتنی بر فناوری‌های جدید است و امیدواریم که ان‌شاءالله این گام طی شود و در آینده از مرحله افزایش بهره‌وری به مرحله‌ای برسیم که اقتصاد مبتنی بر نوآوری در آینده داشته باشیم.

یکی از کارهای خوب که در موضوع نانو و ستاد نانو انجام شد موضوع آموزش از پایه بود تا جایی که امروز بسیاری از دانش‌آموزان با اصطلاح و ادبیات «فناوری نانو» کاملاً آشنا هستند و دستاوردهای خوبی نیز در این حوزه توسط آنان ارائه شده است، در حوزه دانش‌آموزی چه فعالیت‌هایی در ستاد نانو انجام شده یا در حال انجام است؟

ستاد توسعه فناوری نانو در حوزه دانش‌آموزی، کار بسیار منسجمی را انجام داده که ریشه آن به سال ۱۳۸۱ بازمی‌گردد و سال به سال نیز این موضوع تقویت شده است؛ یک جریان آموزش غیررسمی نانو را در آموزش و پرورش در طول سال‌ها به صورت مستمر پیش بردیم و هیچ سالی حرکت ما در آموزش و پرورش قطع نشده و دائماً ابزارهای ما درحوزه آموزش و پرورش تکامل پیدا کرده است.

در سال‌های ابتدایی حضور ستاد در آموزش و پرورش صرفاً از جنس آموزش تئوری و برگزاری یک‌سری کارگاه‌های آموزشی بود که به مرور، افرادی با این فضا آشنا شده و علاقه پیدا کردند، آموزش‌های تخصصی‌تر و شناخت عمیق‌تر مبانی علمی نانو را پیش بردیم، المپیاد نانو در آموزش و پرورش طراحی شد که هر سال در طول سال‌های گذشته المپیاد نانو را برگزار کردیم و از سال ۱۳۹۰ آموزش‌ها وارد مرحله آموزش عملی شده است.

ایجاد ۸۸ آزمایشگاه نانوی دانش‌آموزی در سراسر کشور

ستاد نانو آزمایشگاه‌هایی برای دانش‌آموزان در طول سال‌ها ایجاد کرده است و فکر می‌کنم ۸۸ آزمایشگاه نانو در سراسر کشور وجود دارند و در هر استان حداقل یک آزمایشگاه را داریم که این کار با حمایت معاونت علمی و فناوری و اقتصاد دانش بنیان ریاست جمهوری، آموزش و پرورش و ستاد نانو با تجهیزات نانوی ساخت ایران انجام شده است که افرادی که در آموزش‌های تئوری، مبانی نانو، کاربردها، خواص در مقیاس نانو، تغییرات این خواص و تأثیرات آن بر روی مواد و محصولات را می‌شناسند، بیایند و به صورت عملی شروع به تولید مواد در مقیاس نانو کنند و از آن مواد در محصولات جدید استفاده کنند.

از طرفی با تجهیزات ساخت داخل که جدای از آموزش نانو، حس توانمندی داخلی را بدون انجام کار شعاری، منتقل می‌کند چرا که هر کدام از تجهیزات، مشخص است که برای کدام شرکت است و بعضی از آنها نیز در قالب کتاب در طول سال‌های گذشته منتشر شده است و دانش‌آموزان به مرور فراتر از آموزش مبانی علمی، به صورت عملی با این حوزه آشنا می‌شوند و توانمندی‌های کشور را مشاهده می‌کنند.

ستاد نانو جشنواره‌های طرح‌های دانش‌آموزی نانو را در طول سال‌های گذشته داشتیم که دانش‌آموزان خود، محصولاتی را تولید می